

Péter szerk., *Navigare humanum est...* Pusztay János hatvanadik születésnapjára

Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete. Budapest, 2008. 175 lap

Pusztay János 2008-ban ünnepelte hatvanadik születésnapját, és ugyanebben az évben nyerte el a Prima Primissima díjat a Magyar Tudomány kategóriájában. A jeles nyelvész, tanár és tudományos szervező sokszínű munkásságát a tiszteletére összeállított ünnepi kötet is tükrözi: a 39 tanulmány az uralisztika szinte minden kutatási és határterületét érinti.

Egy ünnepi kötethez híven a főszerkesztő, Pomozi Péter személyes hangvételi előszava után köszöntők következnek. Nemcsak prózában (Domokos Pétertől), hanem versben is: az észti nyelvű költemény Arne Puu tollából, a magyar fordítás Pomozitól származik. Ezután következik a Tabula gratulatoria, amelyen 8 országból 177 gratuláló kolléga, barát és tanítvány szerepel. A kötet végi függelék pedig tartalmazza Pusztay teljes bibliográfiáját (Karácsony Fanni összeállításában).

A főszerkesztő utószavából megtudjuk, hogy a szerkesztők kezdetben a cikkek tematikus rendezését tervezték, ám mivel a beérkező munkák változatossága ezt nem tette lehetővé, végül a szerzők neve szerinti betűrendben szerepelnek az írások. A tanulmányok nagy száma miatt nem lehetséges ismertetni az összes publikáció tartalmát, fontos azonban, hogy túlnyomórészt nyelvészeti cikkekről van szó: a történeti-összehasonlító munkákon kívül több szociolingvisztikai tanulmány is található a kötetben, van azonban antropológiai nyelvészeti, areális nyelvészeti, nyelvtipológiai és leíró jellegű tanulmány is. A nyelvészeti munkák mellett számos irodalommal, néprajzzal, történelemmel, valamint szociológiával foglalkozó írás is szerepel a kiadványban, ezek mellett találunk tudománytörténeti, régészeti és genetikai tárgyút, valamint úti beszámolót is.

A szerzők aktuális kérdéseket tárgyalnak, így a nem szakmabeli (nem uralista) olvasó betekintést nyerhet azokba a témákba, amelyek jelenleg az uráli nyelveket és népeket vizsgáló kutatókat foglalkoztatják.

Ilyen fontos kérdést tárgyal például I. G. Ivanov, aki a mari (cseremisiz) nyelv két irodalmi normájának problémakörét mutatja be, és az egységes norma létrehozása mellett érvel. Szerinte a mari két fő dialektusán létrehozott két irodalmi változat dualizmusa nem megfelelő a nyelv és a nép szempontjából, hiszen egy nyelvnek (egy népnek) egy közös normára volna szüksége. Ezt a közös változatot nem szükségszerű egyetlen dialektus kiválasztásával létrehozni, inkább az egyes sajátosságok vegyítésével lehetne megoldani, ahogyan arra korábban már voltak kísérletek. Ivanov bemutatja, hogy a két külön irodalmi változattal rendelkező nyelvjárás közelítése nem lehetetlen sem a fonológia, sem a grammatika, sem pedig a lexika szintjén.

Oszkó Beatrix egy kontaktusnyelvészeti kérdéssel foglalkozik: szókezdő mássalhangzó-kapcsolatokat vizsgál a komi-permjákban, a lehetséges orosz hatást keresve. A 4816 komi-permják lexikai egység vizsgálata alapján kimutatta, hogy 26% vagy teljesen megegyezik az orosz változattal, vagy attól minimálisan tér csak el. Az összes szóegység 4,38%-a tartalmaz szó elejei mássalhangzó-torlódást: ebből 83% orosz eredetű lexéma, a többi hangutánzó, hangfestő. A szerző rámutat, hogy egy éppen folyamatban lévő nyelvi változásnak (vagyis a #CC terjedése) a tanúi lehetünk.

Timothy Riese nyelvpedagógiai tárgyú tanulmányában összehasonlítja az államisággal rendelkező és néhány kisebb (vagyis kevesebb beszélővel bíró) finnugor nyelv tanulási-tanítási lehetőségeit és módszereit. Erős eltérés mutatkozik minden tekintetben: míg a magyar, a finn és az észtl élő nyelvként tanulható, addig a mari (cseremisiz), a komi (zürjén), az udmurt (vojják), az erza-mordvin és a moksa-mordvin többnyire nyelvészeti vizsgálatok céljából kerülnek az érdeklődés középpontjába, és általában csupán olvasási szintig tanulják őket. A kodifikáció miatt azonban új tanítási módszer vált szükségessé: az átírás helyett az eredeti ortográfiára kell áttérni, továbbá gyakorlókönyvek és többnyelvű (lehetőleg valamelyik világnyelv – nemzeti nyelv párosítású) szótárak használata volna kívánatos.

Az aktuális kérdések sorából kiemelném még a Volga-vidéki area vizsgálatát (Bereczki Gábor), valamint a hantik (osztjákok) életének urbanizációval összefüggő változásainak ismertetését (Kerecsi Ágnes).

Az uralistáknak a határterületekkel kapcsolatos munkák fontos információkkal szolgálhatnak, ilyen például Balázs Géza tanulmánya, amely a nyelvi tabu definícióit és szemantikáját tekinti át. A kognitív nyelvészeti keret igen alkalmas a nyelvi tabu kezelésére: a kategorizációs folyamat során a tabu esetében tudatos „félreszkennelés” történik. A szerző a medve uráli nyelvekben található elnevezéseit elemzi példaként. Rámutat, hogy a magyar *medve* nem tabuszó, hanem egyszerű kölcsönzés, az egyéb megnevezései (pl. *feketevad*, *toportyánféreg*) azonban elgondolkodtatóak. Kifejti, hogy a nyelvi tabu mindig csak egy adott szinkron állapotban értelmezhető. Végül a politikai korrektség és a nyelvi tabu összefüggésére hoz példát.

A cikknek rövidsége miatt sokszor csak kérdésselvetésre nyílik lehetőség, ahogy azt Kozmács István tanulmánya is mutatja. A szerző az udmurt (vojják) partikulák kérdéskörére hívja fel a figyelmet. Miután ismertetett a klasszikus, funkció szerinti csoportosítást, felvet néhány problémát. Először is, több partikula létrehoz morfológiai természetű szerkezetet. Másodszor Kozmács felfigyelt arra, hogy az *ukata* 'még' rémakiemelők partikula más partikulákkal (*ik* 'éppen, ugyan-', *no* kötőszói szerepű) is kapcsolódhat, noha ezek funkcióban és szórendi pozícióban is eltérnek egymástól. A szerző kimutatta, hogy az *ik* partikula funkcióbeli és szórendi változáson ment át.

Érdemes megemlíteni, hogy egyéb, partikulákkal foglalkozó tanulmány is található a kötetben: Sipos Mária 11 hanti (osztják) egyéni éneken végzett vizsgálatot, hogy feltárja a *ši* 'már említett dologra utaló névmás' pontos funkcióját. Az elem gyakran megjelenik közvetlenül az állítvány előtt partikulaszerében, szigorúan csak tényközlő mondatokban. A szerző a modalitással hozza kapcsolatba az elemet: a hantiban a modalitás szempontjából általánosan jelöletlennek tekintett tényközlő mondatoknak lehet alaki kísérője. A szerző a vizsgálat prózai szövegeken való folytatásának szükségességét is hangsúlyozza. (Sajnos a nyelvi példák eredeti betűtípusai a tanulmányban elvesztek.)

A kötetben egyetlen olyan cikk található, amely nem közvetlenül kapcsolódik az uráli nyelvekhez, az ünnepelt érdeklődési köréhez azonban igen. Havas Ferenc azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy lehetséges-e az alany kategóriájáról beszélni nem nominatív nyelvek esetében is. Fontos elkülöníteni egymástól az alanyesetet (morfológiai kategória, kétségtelenül nem univerzális jelenség) az alanytól (szintaktikai kategória). Az alany univerzalitása az 1970-es évektől vált kérdésessé a nyelvtudomány számára. Az általános érv az univerzális alany kategóriája mellett az, hogy bizonyos esetekben (pl. azonos NP-törlés) például az ergatív nyelvek is azonos módon kezelik az intranszitiv ige mellett abszolút esetben álló „alanyt” és a tranzitiv ige mellett álló ergatívuszi esetű „alanyt”. A szerző azonban rámutat arra, hogy az alany univerzálisan nem definiálható kategória.

A kötet nemcsak tartalmilag, hanem nyelvileg is sokszínű: a huszonegy magyar mellett hét orosz, három angol, két finn és egy észtl nyelvű tanulmány is olvasható, utóbbiban Karl Pajusalu valódi észtl dialektológiai csemegét talál a kötet olvasóinak, a lettországi észtl nyelvszigetek kérdéséről tárgyalja. Kiemelendő, hogy több kisebb finnugor nyelvű cikk is szerepel a kiadványban: egy dél-észtl nyelvű, néprajzi témájú tanulmány Marju-Torp-Köivupuu tollából és egy udmurt nyelvű írás V. Kelmakovtól, aki az 1847-ben szarapuli nyelvjárásban megjelent Máté-evangélium szinonimahasználatát elemzi. A vizsgálat alapján elmondható, hogy a fordító törekedett arra, hogy az egyéb

nyelvjárást beszélő udmurt olvasók is megértsék az evangéliumot, ezáltal lépéseket tett az irodalmi norma megteremtése felé.

A kötet ezen kívül tartalmaz két udmurt absztrakttal rendelkező (irodalommal foglalkozó) tanulmányt (N. V. Kondratyeva és L. Fjodorova), T. Ariszkina pedig erza-mordvin összefoglalóval látta el az erza és a magyar udvariassági kifejezésekkel foglalkozó munkáját.

Ezek a cikkek nem csupán egzotikumok, hanem szerepet játszanak a finnugor kisebbségi nyelvek presztízsének emelésében is: egy fórum, ahol a beszélők anyanyelvükön nyilvánulhatnak meg. A szerkesztők a tartalomjegyzékben külön feltüntették a finnugor nyelvű absztraktokat, illetve a kisebb nyelven közölt írások világnyelvi összefoglalóját, ezzel is felhívva rájuk a figyelmet.

Az ünnepi kötet híven tükrözi az uralisztika sokszínűségét, ezernyi kutatási irányát, így nemcsak a nyelvtudósok, hanem minden néprajz, irodalom, régészet, egyszóval: emberi kultúra iránt érdeklődő olvasó érdekes, értékes tanulmányokat talál benne. A kötet az ELTE BTK Finnugor Tanaszékén kapható, illetve a főszerkesztőtől rendelhető meg.

Németh Szilvia